

GENTSE VINCENTIANEN: HULP AAN ARMEN OM HEMELSE ZALIGHEID TE BEREIKEN

Luc Devriese

Tijdens en na de hongerjaren 1840 kwam, onder andere in Gent, bij de welstellende burgerij een initiatief tot stand dat de ergste noden van de vele armen probeerde te lenigen. Dat gebeurde met hulp onder de vorm van bonnen voor brood en andere levensnoodzakelijke producten. Het werd stevig georganiseerd per parochie in genootschappen (conférences) die naar Frans voorbeeld de naam aannamen van de zeventiende-eeuwse priester Vincentius-a-Paulo (Vincent de Paul). Dit alles gebeurde door vrijwilligers in een geest van paternalistische liefdadigheid met christelijk leven en vooruitzicht op hemelse zaligheid tot doel.

Al in 1849 begonnen dezelfde kringen te ijveren voor meer structurele oplossingen onder de vorm van bijscholing van arbeiderskinderen die tot dan toe amper vier of vijf jaar schoolliepen in de Gentse stadsscholen. Een tweede initiatief dat toen vorm kreeg, bestond in het inrichten van ‘patronages’ bedoeld om de kinderen (in de eerste plaats de jongens) van straat te houden. De praktische uitvoering van het onderwijs werd toevertrouwd aan de ‘Broeders van de Christelijke Scholen’, een orde van ongehuwde lekenbroeders, eveneens van Franse origine. Dit avondonderwijs zou uitgroeien tot, onder andere, de bekende Sint-Lucasschool. In 1900 was het onderwijs aan de Gentse Académie de Saint-Luc, samen met de zondagse bedeling van broodbonnen in de kathedraalcrypte en sociaal werk bij dienstplichtige militairen, de belangrijkste ondersteunde werking.

Dieu comme but, les pauvres comme moyen

Halverwege de negentiende eeuw, toen schrijnende armoede en hongersnood stad en land teisterden, ontstonden in katholieke burgermiddens verenigingen die de ergste noden probeerden te lenigen. Ze gingen terug op een initiatief van Frédéric Ozanam (1813-1853) die in Parijs de ideeën van de priester Vincent de Paul (1581-1660) overnam om de armen op te zoeken en materi-

eel te helpen. Vandaar de benamingen Sint-Vincentius-a-Paulogenootschap of het Vincentiuswerk door vrijwilligers, de vincentianen. Ze hadden als motto 'Dieu comme but, les pauvres comme moyen'. Letterlijk vertaald betekent dit: God als doel, de armen als middel. Heel sterk uitgedrukt (!): hulp aan de armen was niet het doel, maar een middel om de hemelse zaligheid te bereiken. Op die manier konden welstellende christelijke families, zonder de radicale oplossing van Sint-Franciscus te kiezen, ondanks alles misschien toch verwezenlijken wat Jezus hen volgens het Mattheusevangelie (hoofdstuk 19, vers 24) voorhield: het is gemakkelijker dat een kameel door het oog van een naald gaat, dan dat een rijke het Koninkrijk Gods binnenkomt.

Onder impuls van textielbarons

In de eerste plaats werd hulp geboden met bonnen voor gratis voedsel en kolen voor verwarming (afb. 1-4). Uit een in de 'Bronnen' hieronder vermeld verslagboek uit de jaren 1857-1861 blijkt dat de Gentse vincentianen in die tijd ook tussenkwamen in de aankoop van kledingstukken, kachels, en dergelijke. Dit gebeurde steeds na onderzoek aan huis door actieve leden. Deze beperkte hulp evolueerde tot hulp bij betalingen van huishuur en onkosten voor geboorten. Het motto van de vincentianen illustreert het sterk paternalistische karakter met godsdienstig doel van de beweging, vooral in de negentiende eeuw. Niet toevallig kwam de meest actieve beweging, deze van Gent, tot stand in 1845 onder impuls van textielbaron Désiré Casier, die zijn ultrakatholieke collega Joseph de Hemptinne erin betrok. Ook de andere voorzitters van de per parochie georganiseerde afdelingen behoorden tot rijke katholieke families (afb. 5). De voertaal was overwegend Frans (afb. 6). De heren (geen dames) werden goed in het oog gehouden. Per persoon werden tabellen aangelegd waarop hun bijwonen van missen en ontvangen van sacramenten genoteerd staan.

Dat den jongen werkman zynen vryen tyd nuttig bestede

Het bleef niet bij louter liefdadigheid. Al snel kwam er meer efficiënte werking op gang die vooral vorming en scholing van jongelui zou organiseren. Het was in deze kringen dat onder andere de 'Broeders van de Christelijke Scholen' hun stichtingen en werking konden ontwikkelen. In Gent werden ze vooral bekend van de Sint-Lucasschool aan de Oude Houtlei. Daar werden avondlessen gegeven aan werkende jongens die zich bekwamen in technieken voor bouw en huisinrichting. In die tijd was dat ook het geval met de al veel vroeger opgerichte stedelijke academie. Beide instellingen zouden later evolueren tot ver doorgedreven architectuur- en kunstonderwijs.

Een interessant, hieronder uitgebreid geciteerd krantenartikel over een geldinzameling bij de 'Nyverheidstentoonstelling van Vlaenderen' te Gent (Ano-

Afb. 1. Met zo'n broodbon (recto en verso afgebeeld) konden armen bij welbepaalde bakkers een gratis brood krijgen.

Afb. 2. Metalen broodplaatje voor het identificeren van het armenbrood. De bakkers drukten dit in het gerezen deeg voor het bakken (foto Frederik Vanderstraeten).

Afb. 3. Goed voor een kwartje kilo vlees, zeldzame luxe voor velen.

Afb. 4. Patatten, hét armemensvoedsel in de 19de eeuw, kon met zo'n bon (hier recto en verso) in de Sint-Jacobsparochie in de aangegeven voedingswinkeltjes verkregen worden.

niem, 1849), geeft een goed beeld van hoe dit ontstond. ‘De Stad Gent, in haere verstandige bezorgdheyd voor de arbeydende klassen, heeft gemeentescholen gesticht, waer duyzende kinderen de weldaden van het onderwijs ontvangen’. Maar dat onderwijs duurde slechts vier tot vijf jaar. Verder citerend: ‘Maer tot den jongelingstyd gekomen ontsnapt het kind, dat door goede leermeesters tot de wetenschap en de deugd is opgeleyd, aen hunne werking, en bevindt zich eenigerwijze aen zich zelve overgelaten; de invloed zyner familie is dikwyls weynig heylzaam, want het kind ontvangt niet altyd het voorbeeld en den raed, die het in ’t goede kunnen houden; en aldus vergeet het kind van den werkman, overgeleverd aen zyne eygene neyging, ter prooy aen ontberingen en ellende, de goede lessen der school en gaet maer al te dikwyls het getal der landloopers, somtyds zelf dat der misdadigers, vermeederen.’

Afb. 5. Alles was ordentelijk georganiseerd, voor de top in het Frans.

VEREENIGING VAN
JONGE WERKLIEDEN,

INGERIGT DOOR HET GENOOTSCHAP VAN DEN

M. VINCENTIUS A PAULO.

ARTIKEL 1.

Aen de zamenleving deugdzaame werklieden verschaffen door het vormen hunner zeden, en het inboezemen van christelyke gevoelens, zulks is het oogwit dat het Genootschap zich heeft voorgesteld, toen het de vereeniging inrigte.

ART. 2.

Men aanveerd maer jongelingen van goeden wil en zeden. Zy moeten hunne eerste communie gedaen hebben, leerjongen wezen en door eenen bekenden persoon aangeboden zyn.

Afb. 6. Speciaal leerjongens moesten opgevoed worden in deugdzaamheid, hun zeden gevormd en van christelijke gevoelens ingeprent.

K O O R E N

GEZONGEN DOOR DE

VERGADERING DER JONGE WERKLIEDEN

DER

PATRONAGIE VAN O. L. V. OP S. PIETERS

EN OPGEDRAGEN AAN BUNNEN

ACHTBAREN HEER VOORZITTER

ALFRIED PIERS DE RAVESCHOOT,

TER GELEGENHEID DER

Feest van 1 November 1877.

LANG LEVE ALFRIED.

1.

Laat ons op nieuw ons zangen meng'len,
De lucht doen dreunen van ons vreugd,
En feestbloemen dooreenstreng'len,
Ter eer des vriends van onze jeugd.
Het is de feest van onzen Vader,
Die ons zijn zorg zoo min'lijk biedt;
Ook ontsnapt ons blij allegader
De liefdekreet : lang leve Alfried!

2.

Alfried, aanvaard thans als geschenken
Op uwe feest ons dank, ons hart :
Zij strekken U tot zoet aandenken,
En brengen U troost in de smart.
O God, wil onze beê verhooren,
Bewaar nog lang ons vriend Alfried ;
Dat nooit iets zijn heil kome stooren
Ja leve lang, lang leve Alfried!

Afb. 7. De 'patronagie' van de Sint-Pietersparochie eert voorzitter Piers de Raveschoot.

‘Beschermdende hand’ voor leerjongens, ‘patronage’

De tekst vervolgt met een concreet voorstel. ‘Willen de scholen duurzame vruchten voortbrengen, zoo moet den scholier, leerjongen (afb. 7) geworden, niet aen zich zelve overgelaten zyn, en de beschermdende hand blyven gevoelen, die hem tot aen de deur van het werkhuis of de fabriek geleydde. Onder de instellingen, welke dit doelwit betrachten, moet men aenhalen de maetschappijen van bescherming (patronage), gesticht sinds eenige jaren in de stad Parys, en namelyk de Societeit van St. Vincentius-a-Paulo, die over dit vraagstuk eene byzondere studie heeft gedaen (Manuel du Patronage des Apprentis, 1848). De Societeit ter Bescherming der Jonge Werklieden, zooals zy te Parys bestaet, zorgt voornamelyk dat den jongen werkmans zynen vryen tyd nuttig bestede, dat hy de avondschole bywoone en vooral dat hy een goed gebruyk make van zyne rust- en feestdagen.

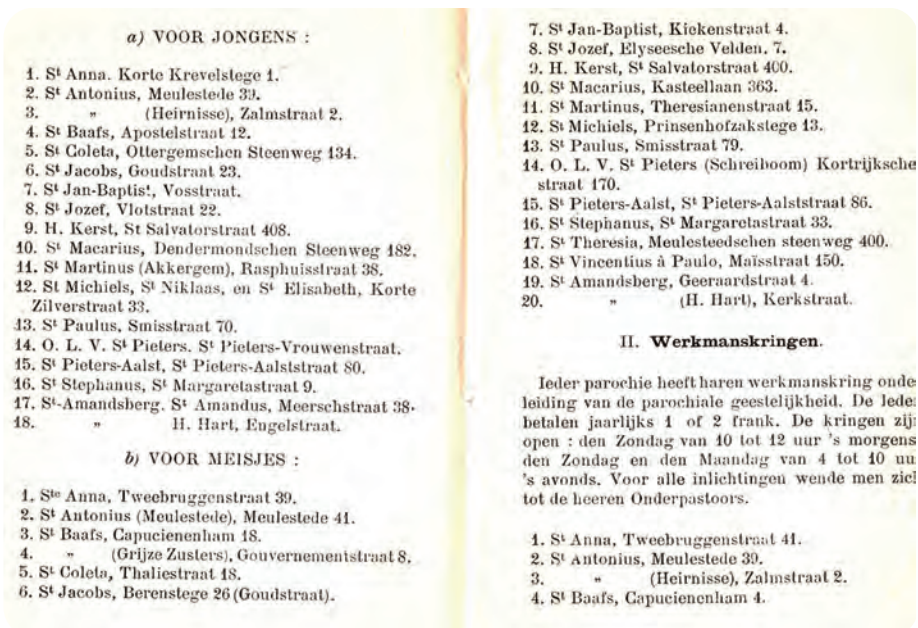
Ten dezen eynde opent zy voor de leerjongens een huis van vereeniging of bescherming, waer zy zich des zondags aen spel of lichaemsoefeningen kunnen overleveren, en tenzelven tyde de lessen van wetenschap en zedeleer volgen, die naer hunnen ouderdom en staet geschikt zyn. Op deze wyze worden de jongens aen het straetloopen onttrokken en afgewend van de verkeering der kroegen, waer hunne zedelykheid het grootste gevaer loopt. En van eenen anderen kant ontwikkelt zich het onderrigt, dat zy in de school ontvangen hebben, en dit stelt hen in staet met grooter vrucht het bedryf uyt te oefenen, waertoe zy zich bestemmen.

De Societeit van St-Vincentius-a-Paulo te Gent, die zich tot heden slechts had toegeleyd op het bezoeken der behoeflijken in hunne woning en op het onderrigt der kinderen wenscht de nieuwe baen binnen te treden, die aen haren iever geopend staet. Zy is voornemens te Gent een huis van bescherming (patronage) te stichten voor onze jonge werklieden onzer manufacturen.’

Daarna volgt een oproep om een bijdrage te storten bij geldinzamelingen die zullen gehouden worden tijdens de duur van de tentoonstelling in het stadhuis. Bovendien, zo stelt de krant, hoopt de sociëteit van Sint-Vincentius dat ‘by het zicht der schoone produkten, waeraen de jonge werklieden onzer stad hebben medegewerkt, de bezoekers der tentoonstelling niet zullen aarzelen een kleyn onderpand hunner toegenegenheid te geven aen een werk, dat geen ander doel heeft dan de verdeugdelyking van dezelfde kinderen, welker werk en behendigheid zy komen bewonderen.’

Groei en bloei als basis en steunpilaar van de katholieke zuil

Zo werden de Vincentianen de motor van het christelijk reveil in de negentiende eeuw, na de zware klap die de kerkelijke macht van Franse en andere revolutionairen had moeten incasseren. Hun parochiaal georganiseerde verenigingen, conferenties genoemd, vormden geen eigen orde van broeders of priesters, maar ze hielpen daadwerkelijk de initiatieven van geestelijken. Al in 1849 werd de start en de werking ondersteund van een eerste lagere school, ingericht door de Broeders van de Christelijke Scholen (orde van J.B. de la Salle) aan de Apostelhuizen. Die straat ligt in de doodarme wijk Overschelde, die in die tijd een grootschalige verandering onderging, niet in het minst door de creatie van de prestigieuze, brede en kaarsrechte Keizer Karelstraat. Net als de school zelf kwam die, niet toevallig, grotendeels tot stand op het domein van nog maar eens een textielbaron, Ferdinand Lousbergs, nauw verwant met de Hemptinne. Katholieke scholen en 'parochiekringen' namen overigens geleidelijk aan de locaties in van de patronages. De weg was geëffend, het terrein lag klaar.

Afb. 8. Niet in de laatste plaats door de initiatieven van de Vincentianen, geraakte de christelijke zuil stevig ingeburgerd. Naast de zieken- en armenzorg ging hun aandacht vooral naar lagere scholen en 'werkmanskringen' verspreid over de hele stad: de ziel als doel (l'âme comme but). De meeste locaties bestaan nog en werden onder een of andere vorm ondergebracht bij de katholieke onderwijskoepel.

Elke ‘conferentie’ stond onder stevige leiding van de parochiegeestelijkheid. Een jammer genoeg ongedateerd boekje (afb. 8) bevat een waarlijk indrukwekkende ‘Lijst der verschillende werken welke door het Genootschap van Sint-Vincentius-a-Paulo ondersteund worden’. Het toont, beter dan wat ook, aan hoe de machtige christelijke zuil ontstond. Daarin is ook de lijst te vinden van parochies waar een Sint-Vincentius ‘conferentie’ actief was (bijna alle Gentse, plus twee in Sint-Amandsberg) met dagen en uren waarop de wekelijkse vergaderingen plaatsvonden, meestal in de ‘werkmanskringen’ of ‘patronages’ her en der in de stad. Nadat het voormalige abtshuis (prelaatshuis) van Baudelo op de Steendam aangekocht was, werd dit het hoofdkwartier. Dat bleef zo nadat de Sint-Jorisschool in het gebouw haar stek vond. Dat was een onderafdeling van het Sint-Lievenscollege, niet toevallig gericht op het meer technische handelsonderwijs.

Conseil particulier en Sint-Lucasschool

Na de beginjaren met louter mannelijke en Franstalige leden en werking, zouden zich vanaf halverwege de negentiende eeuw in snel tempo allerhande initiatieven ontwikkelen, die vooral na de eerste schoolstrijd in de jaren 1870 onder leiding van de bisschoppen vormgaven aan de katholieke onderwijszuil waarin o.m. priesters van het bisdom en leden van talrijke vrouwenkloosters

Recettes.		CONSEIL PARTICULIER.		Dépenses.	
1. En caisse de l'année précédente	= 5686 40	1. Œuvre de la crypte	fr. 3975 -	2. Académie de S. Luc	= 2300 -
2. Quêtes faites aux séances du conseil	= 343 -	3. Cercle militaire Prince Albert	= 4522 -	4. Secrétariat des pauvres	= 100 -
3. Montant des souscriptions annuelles	= 6922 50	5. S. Nicolas des pauvres	= 566 50	6. Subside aux Conférences	= 2000 -
4. Dons anonymes et extraordinaires	= 3385 -	7. Chauffage et éclairage du local	= 507 40	8. Contributions et assurances du local	= 849 97
5. Quête pour l'œuvre de la crypte	= 2975 -	9. Entretien et réparation du local	= 99 22	10. Administration; concierges; impressions, etc.	= 1550 94
6. Quête pour le Cercle militaire Prince Albert	= 3522 -	11. Solde en caisse 8 Décembre 1900	= 5462 87		
				Total =	21933 90
	Balance fr. 21933 90				
Récapitulation générale.					
Conférences	fr. 41850 11	Conférences	fr. 37119 26		
Conseil	= 21933 90	Conseil	= 16471 03		
Total =	63783 01	Solde en caisse 8 Décembre 1900	= 10292 72	Total =	63793 01

* Outre les 56,915 pains distribués en secours ordinaires, les Conférences ont reçu en supplément 12,548 pains, qui ont été donnés aux pauvres en secours extraordinaires. Total : 69,463 pains.

Afb. 9. Samenvattende tabel uit Rapport sur les Conférences et le Conseil particulier de Gand van de Société de Saint-Vincent de Paul voor het jaar 1900.

actief werden. Politieke en andere structuren ontstonden. Dat gebeurde grotendeels buiten de vincentianen om die zich terugplooiden op hun oorspronkelijke liefdadige activiteiten. In de onderwijssector bleven ze wel specifiek de Sint-Lucasschool ondersteunen (afb. 9). Deze was in feite de eerste katholieke beroepsschool en sloot daarmee aan bij de werking van de patronages voor leerjongens. In het begin werd trouwens vooral avondonderwijs gegeven aan werkende jongeren. Naar analogie met de stedelijke Academie voor Schone Kunsten, nu KASK, werd de katholieke tegenhanger Académie de Saint-Luc genoemd.

Om deze en enkele andere niet-parochiale instellingen te ondersteunen, werd binnen het Vincentiusgenootschap een ‘Conseil particulier’ opgericht. In de uitgavenstaat voor het jaar 1900, weergegeven op afb. 9, kan je zien dat de ‘Académie de Saint-Luc’ een belangrijke post vormde, na de ‘Cercle militaire Prince Albert’ (geestelijke en materiële ondersteuning van dienstplichtigen). De broodvoorziening van de armen bleef echter de grootste portie van de uitgaven vertegenwoordigen. Vooral het ‘Oeuvre de la Crypte’, zondagse verdeling van broodbonnen in de crypte van de Sint-Baafskathedraal, had een flink aandeel in de uitgaven.

Cultuurkapel Sint-Vincent

Als je de zeer toegankelijke ingangspoort van het imposante huis van de schuttersgilde Sint-Antonius aan de gelijknamige kaai binnenstapt, zie je onmiddellijk links de Sint-Vincentkapel met klein torentje. Dit is onderdeel van een fraai gelegen wooncomplex dat toebehoort aan de OCMW.

Dat die daar terecht kwam, is te verklaren door de bestemming die terrein en bebouwing kregen aan het einde van de achttiende eeuw. Het Sint-Antoniushof van de opgeheven vereniging Sint-Antonius van vuurwapenschutters (kolveniers) werd gekocht door rijke particulieren (afb. 10), die het inrichtten als hospitium voor arme bejaarden. Toen de voorloper van het huidige OCMW in de negentiende eeuw eigenaar werd, bleef die bestemming behouden. De oude vrouwtjes die er lange tijd woonden, waren netjes (?) gescheiden van de oude mannekens die in het ‘Lousbergsgesticht’ ondergebracht werden.

In die tijd hoorde daar een kapel bij. Het waren priesters uit de welgestelde families Schoorman en Helias, aanleunend bij de Vincentianenbeweging, die daarvoor zorgden. Vooral Ides Helias d’Huddeghem, in 1843 proost geworden van de instelling, trad op als weldoener. Hij bekostigde in elk geval de aankleding in neobarok stijl en vermoedelijk ook de bouw van de huidige kapel, zeer

Afb. 10. Gedenkplaat met namen van weldoeners in de open doorgang van het schuttershuis, die toegang geeft tot de binnentuin en de Cultuurkapel Sint-Vincent (foto Fr. Vanderstraeten, 2010, collectie DSMG, Begijnhof, Sint-Amandsberg).

toepasselijk toegewijd aan Sint-Vincent. Toen het OCMW aan nieuwe bestemmingen dacht, werd de intussen sterk vervallen kapel zorgvuldig gerestaureerd en eind 1999 in gebruik genomen voor allerlei culturele activiteiten (afb. 11).

De Vincentianen bekommerden zich ook om de ziekenzorg. De Sint-Vincetiuskliniek van de zusters van Liefde aan de Fabrieksplaats bij de Groenebriel herinnerde lange tijd aan dit belangrijke onderdeel van de Gentse samenleving. Samen met de kliniek Heilige Familie van de ‘spinnestekes’ (josefienen, een armere vrouwelijke kloosterorde) en de in oorsprong socialistische Volkskliniek werd dit omgevormd tot Academisch Ziekenhuis (AZ) Sint-Lucas. Daarmee verdween de heilige uit die vroeger pittoreske, maar heel arme buurt. Het dichtbijgelegen instituut voor verpleegkunde aan de Molenaarstraat heet officieel IVV Sint-Vincentius, maar is als zodanig weinig gekend. In Gent houdt vooral de Cultuurkapel Sint-Vincent op de Sint-Antoniusskaai de naam nog levendig.

Afb. 11. De Sint-Vincentkapel (links) aansluitend bij het gildegebouw van het schuttersgilde aan de Sint-Antoniusskaai. Het beeld naast de ingang van de kapel is dat van Sint-Antoniüs ‘met zijn zwijntje’. Foto overgenomen uit een brochure van de Sint-Vincentcultuurkapel.

Dankbetuiging

Onze dank aan de heemkundige vereniging d’Uezie in Stekene, onder de leiding van John Buysse die de verzameling De Kesel schonk aan het DSMG Sint-Amansberg o.l.v. Bert Vervaeet. Alle illustraties bij dit artikel, uitgezon-

derd afb. 10 en 11, tonen stukken uit die schenking. Dank ook aan Frederik Vanderstraeten voor hulp bij de foto's.

Bronnen en documentatie

Het DSMG-Begijnhof Sint-Amandsberg, afd. 'Vliegende Bladen Gent, reeks Samenleving en Welzijn – Armoede', bevat tal van documenten, zoals de hierbij gereproduceerde bonnen en brochures, samen met een volumineus verslagboek over de werking in de jaren 1857-1861 met armenbezoeken en bijhorende beslissingen van al of niet tussenkomst. Helemaal uit de begintijd dateert het hier uitvoerig geciteerde artikel in de krant Den Vlaming: 'Geldinzameling voor het inrigten van de bescherming der jonge werklieden', 22 juli 1849, eveneens in DSMG. De documentatieverzameling waarop dit artikel gebaseerd is, werd samengebracht en zorgvuldig bewaard door Ignace De Kesel (Nieuwkerken-Waas, 1933 - Gent, 2013), priester en destijds leraar aan de Sint-Jorishandelsschool op de Steendam.

Het eigenlijke archief van de Vincentianen met een uitvoerige inleiding over de geschiedenis, vooral in Gent, is raadpleegbaar via de site <https://kadoc.kuleuven.be/db/inv/567.pdf>

Literatuur

- Baeten, W., Coussée, F. (2015). *De katholieke jeugdbeweging*. In: Mantels, R. e.a. (red.). *Geloven in Gent*, Academia Press, Gent, 221-227.
- Daem, M. (1991). *Kapel Sint-Vincentius a Paulo, Sint-Antoniushoek*. In: GOV Heraut, 1991, jg. 26 nr. 2, p. 1-11; idem, brochure *Open Monumentendag 1990*, p. 4-10.
- De Maeyer, J., Van Cleven J., D'Hoker, M., Verpoest, W., Bauer, R. (1988). *De Sint-Lucasscholen en de neogotiek*, Universitaire Pers, Leuven, pp. 448.
- De Maeyer, J., Wijnants, P. red. (1992). *De Vincentianen in België, 1842-1992, Les Vincentiens en Belgique*, Kadoc studies nr. 14, Universitaire Pers, pp. 404.
- Devriese, L. (2019). *Zonderlinge en bijzondere Gentse straatnamen: Sint-Antoniushoek en Kolveniersgang*. In: *Ghendtsche Tydinghen*, jg. 48 nr. 1, p. 2-17.
- Michiels, M. jr. (1993). *Prelaatshuis van Baudelo: zetel van de Handelsschool Sint-Joris. Historisch overzicht 1623-1993*, Vrije Handelsschool Sint-Joris, Gent, pp. 304.
- Steels, M. (1989). *Geschiedenis van het stedelijk onderwijs te Gent. 1828-1914*, Gent, pp. 176.
- Vervenne, D. (1985). *150 jaar St. Vincentius a Paulo Vereniging*. In: *Kontakt St Vincentius a Paulo Vereniging*, jg. 1 nr. 4, p. 10-13.